

О. Ю. Кузьменко, В. С. Кузьменко

Херсонська державна морська академія, Херсон, Україна

ОСНОВИ ОХОРОНИ ПРАЦІ НА МОРЬСЬКОМУ ТРАНСПОРТІ

Анотація. Шкідливі виробничі фактори значно впливають на продуктивність праці та можуть призвести до неправних наслідків. В статті розкрито особливості охорони праці на морському транспорті, а також визначено доцільність їх застосування в специфічних умовах. Вказано на роль та місце національного законодавства щодо регулювання охорони праці на морському транспорті. Досліджено особливості міжнародних норм щодо застосовуються в процесі регулювання охорони праці на суднах. Доведено необхідність наявності на судні капітана із відповідними кваліфікаційними навиками, його роль і місце в системі охорони праці, забезпечення безпеки персоналу та збереження майна, а також виконання інших, визначеного законодавством та правилами внутрішнього трудового розпорядку діяльності. Узагальнено отримані результати стосовно специфіки організації охорони праці та її особливостей, що залежать від внутрішньо організаційних, зовнішніх факторів та природно-кліматичних умов. Обґрунтовано необхідність вдосконалення правового регулювання охорони праці на морському транспорті з метою підвищення трудової здатності та захисту прав і законних інтересів працівників.

Ключові слова: охорона праці, нещасний випадок, морське право, водний транспорт, екіпаж судна.

Вступ

Постановка проблеми. Робота на морському транспорті є досить специфічним видом праці. Виклики, пов'язані із цим видом діяльності мають не лише виробничий характер, але й визначаються природно-кліматичними умовами, зовнішніми загрозами та ризиками. Цей специфічний вид діяльності не може бути обмежений лише правовими нормативами, як це відбувається в рамках специфіки діяльності на вітчизняних підприємствах та в організаціях різних форм власності. Специфіка охорони праці на суднах має певні особливості і потребує детального опрацювання.

Проблематика дослідження охорони праці на морському транспорті визначається в першу чергу складністю нормативно-правової бази, яка регулює цей вид діяльності, характером праці, умовами роботи на воді, безпекою судноплавства та специфікою самих водних засобів. Загалом правові норми, які регулюють особливості охорони праці характеризуються сукупністю правових, соціально-економічних, організаційно-технічних, санітарно-гігієнічних, лікувально-профілактичних засобів та заходів, що спрямовуються на збереження життя, здоров'я та працездатності людини в процесі трудової діяльності.

Зважаючи на те, що працівник водного транспорту в процесі здійснення своєї трудової діяльності знаходиться безпосередньо під впливом природних, виробничих та соціально-психологічних умов, цілком важливо створити для нього безпечне і здорове середовище, з мінімізацією негативного впливу виробництва на його життя та здоров'я, забезпечивши при цьому нормальне функціонування виробничого процесу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням особливостей охорони праці на морському транспорті займалася низка вітчизняних науковців. Стрельцова Є. Д. [11] визначає особливості

регулювання трудових відносин у торгівельному мореплаванні. Дослідниця аналізує роль та місце трудових відносин в системі охорони праці в торгівельному мореплаванні. Ківалов С. В. [3] визначає доцільність ратифікації головного міжнародного документу – Конвенції 2006 [6], її роль та місце в міжнародному судноплаванні. Дослідник робить аналіз щодо доцільності впровадження вказаного міжнародного нормативно-правового акту у вітчизняне законодавство. Іванова А. В. [1] на основі власних досліджень визначає особливості правового аналізу Конвенції про працю у морському судноплаванні.

На основі наведених аргументів автор робить висновок стосовно подальшого розвитку мореплавства в Україні та в світі.

Окрім праць науковців у дослідженні зроблено огляд вітчизняного законодавства, наведено доцільність застосування нормативно-правових актів, які регулюють особливості охорони праці. В тому числі й охорону праці на морському транспорті.

Мета статті полягає у розкритті особливостей охорони праці на морському транспорті та шляхів його удосконалення.

Виклад основного матеріалу

Конституція України [2] визначає основи соціальних та трудових прав громадян, забезпечуючи їм право на безпечну працю, відпочинок, матеріальне забезпечення у випадку втрати працездатності, а також право на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування. Законодавство, відповідно до Конституції України, зобов'язує кожного громадянина сумлінно працювати та дотримуватися трудової дисципліни.

Ці принципи і стандарти стосуються також моряків, які працюють на морському транспорті. Держава зобов'язана організувати та регулювати трудові відносини на морському транспорті шляхом прийняття

нормативно-правових актів та забезпечення єдиної державної політики в галузі охорони праці працівників, які пов'язані трудовими відносинами у сфері мореплавства. Держава несе відповідальність перед моряками за забезпечення їхніх прав і збереження безпечних умов праці на морському транспорті.

В Україні правове регулювання охорони праці здійснюється відповідно до Закону України «Про охорону праці» [10]. Відповідно до ст. 1 Закону – охорона праці визначається як система правових, соціально-економічних, організаційно-технічних, санітарно-гігієнічних та лікувально-профілактичних засобів та заходів, що спрямовані на збереження життя, здоров'я та підтримку працездатності людини в процесі трудової діяльності. Оскільки охорона праці виникає в процесі трудової діяльності, головними суб'єктами цих відносин є роботодавець та працівник. Частина 2 Закону вказує, що його норми поширюються на всіх юридичних та фізичних осіб, які використовують найману працю.

Закон України «Про охорону праці» є загальним законодавчим актом, який встановлює загальні принципи та вимоги щодо забезпечення безпеки та здоров'я працівників у всіх галузях економіки, включаючи морський транспорт [10]. Принципи та норми, встановлені цим законом, є обов'язковими для дотримання всіма суб'єктами господарювання, що займаються морськими перевезеннями. Охорона праці на морському транспорті включає в себе специфічні вимоги та положення, які враховують особливості робочих умов та професійної діяльності моряків. Ці вимоги можуть встановлюватися окремими нормативно-правовими актами, які регулюють діяльність морських компаній, портових установ та інших суб'єктів морського транспорту.

Правові відносини на морському транспорті носять трудовий характер, оскільки в цього випадку використовується праця найманих працівників. Зважаючи на це, відповідно до законодавства України, трудові умови не можуть містити дискримінаційних норм та положень, які суперечать законам та іншим нормативно-правовим актам у сфері охорони праці. (ст. 5 Закону) [10].

Праця на морі значно відрізняється від повсякденної праці на підприємстві чи в організації. Водна стихія це не передбачуване і приховане джерело небезпеки, а отже і захист працівників у цій сфері має бути забезпечений на найвищому рівні. Перш ніж досліджувати особливості охорони праці варто проаналізувати ризики, які можуть виникати на судах. Охорона праці на судні передбачає створення таких умов, які б уникали впливу шкідливих факторів на працівників під час їх робочого часу на судні, в тому числі в період вахти та відпочинку. До шкідливих факторів варто віднести ті процеси, які негативно позначаються на здоров'ї працівників, і можуть призвести до захворювання чи травматизму.

У вітчизняному законодавстві прийнято ще один нормативно-правовий акт, яким регулюються відносини, пов'язані з торгівельним мореплавством – Кодекс торговельного мореплавства України. Вказаний нормативно-правовий акт регулює відносини

пов'язані із реалізацією державної програми у сфері морського та внутрішнього водного транспорту, а також інших важливих питань.

Як слушно зауважує Є. Д. Стрельцов, турботу про безпеку моряків закріплено й у низці міжнародних «морських» документів загального характеру, головним серед яких є Конвенція ООН про морське право 1982 року [7], Конвенція про охорону людського життя на морі 1974 р. [8]; Конвенція про міжнародні правила попередження зіткнення суден у морі 1972 р. [9]; Міжнародна конвенція про підготовку і дипломування моряків та несення вахти 1978 р. [5] та ін. Варто наголосити на тому, що права моряків, їх захист та безпека є невід'ємною частиною їх діяльності, що значною мірою залежить не лише від особистих якостей особи, але й від зовнішніх загроз та викликів. Факторами фізичного, соціального та психологічного благополуччя персоналу, яке працює на морському транспорті є належне забезпечення трудових умов [11, с. 355].

Необхідно відзначити, що важливість обговорення умов праці моряків набуває неабиякого значення через так званий «людський фактор» - аспект, пов'язаний з виникненням людських помилок або недбалості, які часто стають головною причиною різних аварій та інцидентів на морі.

Як і будь-яка інша діяльність, діяльність пов'язана із виконанням праці на морському транспорті має регулюватися відповідно до вимог, встановлених вітчизняним та міжнародним законодавством. Працівники, задіяні до виконання трудової діяльності на морському транспорті повинні бути захищені не лише в юридичному, а також і у фізичному сенсі. Усвідомлюючи ризики, які виникають на судах, міжнародне морське співтовариство особливо ретельно стежить за тим, чи не зазнає порушень праця моряків в процесі перебування її на морському транспорті і здійснення безпосередньої трудової діяльності. Зважаючи на це, постійно відбувається перегляд діючих міжнародних конвенцій та трудових стандартів, прийняття нових відповідних документів, рекомендацій стосовно їхньої імплементації, контролю та дотримання. Це є надзвичайно важливим процесом, оскільки впливає на характер та зміст праці, ефективності виконання роботи на морському транспорті, захист життя та здоров'я працівників, зайнятих на морі.

Досліджуючи питання специфіки охорони праці на морському транспорті, варто згадати Конвенцію про працю в морському судноплавстві від 2006 року, що вступила в дію 2013 року. Основна мета прийняття Конвенції 2006 спрямована на захист трудових прав моряків. Вказаний нормативний акт зміг систематизувати нормативно-правові акти, які існували до прийняття Конвенції - 2006. Станом на 2024 рік до Коонвенції приєдналося понад 80 держав-членів МОП [6].

Конвенція 2006 року містить положення про основні принципи та зобов'язання держав учасниць, а також правила, якими визначені права й обов'язки різних сторін у трудових та пов'язаних із ними відносинах, зокрема правил, стандартів, керівних принципів

стосовно мінімальних вимог у різних сферах, таких як праця моряків, умови зайнятості, відпочинку, харчування, охорони здоров'я, медичного обслуговування, соціально-побутового обслуговування та соціального забезпечення.

Як слушно зазначає С. В. Ківалов, Конвенція-2006 є обов'язковим міжнародно-правовим актом для багатьох держав світу, закріпивши вироблені багаторічними процесами правила регулювання праці моряків за кордоном в умовах вільного глобального ринку. Це важливий крок, що сприяє об'єднанню різних нормативно-правових актів, якими регулюється організація праці моряків в одному нормативному акті [3, с. 9-10]. С. 9-10

Як зазначає А. В. Іванов, ратифікація Конвенція – 2006 відкриє перед Україною шлях до розвитку міжнародних відносин у сфері мореплавства. Олднак, ратифікувавши цей значної ваги документ потягнен за собою розробку всього комплексу правових, організаційних, економічних та інспекційних механізмів, які забезпечать дотримання викладених вимог [1, с. 27]. С

Роль капітана судна у сфері забезпечення охорони праці надзвичайно велика. Глава 2 Кодексу торговельного мореплавства України визначає, що капітан судна визнається представником судновласника і вантажовласника.

Це означає, що капітан судна наділений повноваженнями проводити інструктажі, надавати роз'яснення, вживати всіх необхідних заходів щодо запобігання будь-якої шкоди, в тому числі і людям, які знаходяться на судні.

У випадку завдання шкоди персоналу, капітан повинен вжити всіх необхідних заходів для письмового оформлення цих випадків у порядку, передбаченому законодавством України і низкою міжнародних договорів та угод.

Відповідно до ст. 62 Кодексу торговельного мореплавства, у випадку воєнної небезпеки, піратських дій капітан судна зобов'язаний вжити всіх необхідних заходів щодо рятування людей, які перебувають на судні, з метою недопущення захоплення судна, документів, вантажу та іншого майна, яке знаходиться на судні [4].

Окрім вищезазначеного, до обов'язків капітана входить забезпечення порядку на судні, видача розпоряджень, застосування заохочень, накладення дисциплінарних стягнень та низку інших необхідних дій. Загалом, законодавство України наділяє капітана обов'язками роботодавця, покладаючи на нього відповідальність за підтримку правового порядку на судні, в тому числі й щодо забезпечення охорони праці персоналу.

Забезпечення охорони праці на морському транспорті здійснюється на основі нормативної документації з охорони праці, до якої відносять: державні нормативні акти про охорону праці — міжгалузеві та галузеві, система стандартів безпеки праці — Держстандарти України (ДСТУ), міждержавні стандарти безпеки праці (ДСТ ССБП) і міждержавні міжгалузеві та галузеві нормативні акти. Нормативно-технічна документація містить норми з охорони праці, інструкції та

стандарти, розроблені відповідно до специфіки їх діяльності. Окремо варто наголосити про міжгалузеві норми, які регулюють специфічний вид діяльності. Так, на морському транспорті галузевими (спеціальними) правилами є затверджені Міністерством транспорту і профспілкою моряків правила з техніки безпеки на судах морського флоту. На основі галузевих правил та норм розробляються інструкції з визначенням конкретних заходів безпеки щодо проведення робіт та встановлення правил пожежного захисту. Такі правила та інструкції повинні переглядатися з метою удосконалення та їх ефективного застосування.

Найпоширенішими правилами на морському транспорті є Правила внутрішнього трудового розпорядку, контроль за дотриманням яких покладається на капітана.

Трудовий розпорядок на морському транспорті визначається відповідно до правил внутрішнього трудового розпорядку, а на морському флоті Статутом служби на судах і Статутом про дисципліну працівників морського транспорту. Ці правила і зазначені статuti обов'язковими для виконання всіма працівниками морського транспорту.

В процесі виробничої діяльності можуть виникати конфлікти між працівниками та вищим керівництвом стосовно застосування законодавства про працю, в тому числі питань, пов'язаних з переведенням на іншу роботу, оплати понаднормових робіт, звільнення тощо.

Трудові суперечки на морських підприємствах, зокрема на судах, розглядаються спеціальними комісіями з трудових спорів. На морському підприємстві може бути створена комісія з питань охорони праці з метою забезпечення участі працівників у прийнятті рішень щодо безпеки, гігієни праці та захисту виробничого середовища. До цієї комісії можуть входити представники роботодавця, профспілки, а також уповноважених працівників та фахівців з безпеки і гігієни праці. Типове положення про таку комісію затверджується спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади з нагляду за охороною праці.

Однією з форм організації охорони праці на підприємстві є планування, що включає в себе розробку та реалізацію перспективних і оперативних планів поліпшення умов праці, техніки безпеки і санітарно-оздоровчих засобів.

Варто відзначити, що щорічний нагляд за охороною праці на судні здійснюється спеціальною комісією, в яку входять представники служб охорони праці, безпеки мореплавства, судового господарства та інших відділів, за участю представника комітету профспілки плавскладу.

Результати перевірки фіксуються в карті безпеки праці на судні. На основі звіту про виявлені недоліки представник служби охорони праці видає розпорядження про їх усунення.

Висновки

Встановлено, що вітчизняне законодавство містить норми щодо охорони праці, в тому числі й на морському транспорті.

В основі регулювання норм охорони праці містяться Конституція України, Закон України «Про охорону праці», Кодекс торговельного мореплавства України, стандарти, норми, правила, якими регулюються міжгалузеві норми охорони праці на морському транспорті.

Окремо варто наголосити на міжнародних нормативно-правових актах, якими регулюється специфіка праці на морському транспорті.

Констатовано, що станом на 2024 рік Україна так і не спромоглася ратифікувати Конвенцію 2006, якою здійснюється регулювання організації праці моряків по всьому світу.

І хоча на даному етапі в Україні триває повномасштабна війна, а морські порти працюють під постійними обстрілами і загрозами з повітря, все ж таки перегляд і удосконалення законодавства щодо врегулювання діяльності на воді, має важливе значення.

Удосконалення норм охорони праці на морському транспорті є невід'ємною частиною забезпечення безпеки та здоров'я моряків під час їхньої професійної діяльності.

Враховуючи специфіку роботи на судах та потенційні ризики, пов'язані з морськими перевезеннями, постійне удосконалення норм охорони праці є важливим завданням. Визначено, що на морських підприємствах, включаючи судна, здійснюється регулярний контроль за дотриманням норм охорони праці.

Це забезпечується за допомогою спеціальних комісій, до складу яких входять представники служб охорони праці, безпеки мореплавства, а також інших відділів і служб підприємства. Крім того, у процесі контролю бере участь представник комітету профспілки плавскладу.

В подальшому, доцільність удосконалення норм охорони праці на морському транспорті продовжуватиме формуватися і удосконалюватися шляхом поглиблення забезпечення безпеки працівників, у відповідності до міжнародних стандартів, підвищення ефективності роботи. Використання сучасних технологій, включаючи штучний інтелект, сприятиме покращенню процесів охорони праці та зниженню ризиків для моряків.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Іванова, А.В. (2010). Правовий аналіз Конвенції про працю у морському судноплавстві 2006 року та національного законодавства з питань працевлаштування моряків. *Митна справа, спеціальний випуск*, 26-31.
2. Конституція України від 28. 06.1996 № 30 ст. 141. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
3. Ківалов С. В. (2019). Конвенція МОП 2006 року про працю в морському судноплавстві: шлях до ратифікації. *LEX PORTUS* № 4 (18). https://lexportus.net.ua/vipusk-4-2019/kivalov_s_v_konventsiiia_mop_2006_roku_pro_pratsiu_v_morskomu_sudnoplavstvi_shliakh_do_ratyfikatsii.pdf
4. Кодекс торговельного мореплавства України від 23.05.1995 №176/95-ВР. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/176/95-%D0%B2%D1%80#Text>
5. Міжнародна конвенція про підготовку і дипломування моряків та несення вахти від 07.07.1978. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_053#Text
6. Про працю у морському судноплавстві; Конвенція Міжнародної організації праці від 23.02.2006 р. http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/993_519
7. Про морське право: Конвенція ООН від 10.12.1982 . <https://ips.ligazakon.net/document/MU82K23R>
8. Про охорону людського життя на морі: Конвенція від 01.11.1974. <https://marad.gov.ua/ua/npa/mizhnarodna-konvenciya-pro-ohoronu-lyudskogo-zhittya-na-mori-1974-roku-solas-74>
9. Про міжнародні правила попередження зіткнення суден у морі: Конвенція від 20.10.1972. <https://marad.gov.ua/ua/npa/konvenciya-pro-mizhnarodni-pravila-poperedzhennya-zitknennya-suden-u-mori-1972-roku>
10. Про охорону праці: Закон України від 14.10.1992 №2694-ХІІ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2694-12#Text>
11. Стрельцова Є. Д. До питання про міжнародну уніфікацію трудових стандартів у торговельному мореплавстві. *Безпека людини в умовах глобалізації: сучасні правові парадигми: матеріали 7-ї Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Київ, Національний авіаційний університет, 24 лютого 2017 р.). Том 1. Тернопіль: Вектор, 2017. С. 355-357.

Received (Надійшла) 11.02.2024

Accepted for publication (Прийнята до друку) 24.04.2024

Fundamentals of labor protection in marine transport

Olena Kuzmenko, Valentyn Kuzmenko

Abstract. Harmful production factors significantly affect labor productivity and can lead to irreparable consequences. The article reveals the peculiarities of labor protection on sea transport, and also determines the expediency of their application in specific conditions. The role and place of national legislation on the regulation of labor protection in maritime transport is indicated. Peculiarities of international norms applied in the process of regulating labor protection on ships have been studied. The necessity of having a captain with relevant qualification skills on the ship, his role and place in the labor protection system, ensuring the safety of personnel and property preservation, as well as the implementation of other activities determined by legislation and rules of internal labor regulations, have been proven. The obtained results regarding the specifics of the labor protection organization and its features, which depend on internal organizational, external factors and natural and climatic conditions, are summarized. The need to improve the legal regulation of labor protection on sea transport in order to increase work capacity and protect the rights and legitimate interests of workers is substantiated.

Keywords: labor protection, accident, maritime law, water transport, ship's crew.